

УДК 37.013.42:316.624-056.45

DOI: 10.12958/2227-2844-2020-2(333)-2-274-281

Степаненко Вікторія Іванівна,

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри соціальної педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка»,
м. Старобільськ, Україна.

viktoriyalnu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5793-3069>

КРЕАТИЗАЦІЯ СЕРЕДОВИЩА У ПРОФІЛАКТИЦІ ПОВЕДІНКОВИХ ДЕВІАЦІЙ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ

Формування особистості, адаптованої до умов, які постійно змінюються під впливом суспільних процесів, а також її активна конструктивна діяльність, здатна вплинути на існуючу дійсність найкращим чином, не маючи негативних наслідків від такого впливу для особистості і суспільства в цілому, є однією з актуальних проблем сучасного суспільства. Тому особливо гостро ставиться питання профілактики відповідних негативних наслідків, пов'язаних з різними особистісними проблемами і поведінковими відхиленнями. У цій ситуації найбільш соціально нестійкими, морально невідповідними і незахищеними є неповнолітні, які, не маючи достатнього життєвого досвіду, не здатні відрізнити істинні життєві цінності від уявних, штучних, що може призвести до закріплення в їхній свідомості і поведінці негативних тенденцій суспільного розвитку (Клейберг, 2007). Особливу категорію ризику складають обдаровані учні, оскільки можуть мати цілу низку особистісних проблем (відсутність необхідних навичок конструктивного спілкування, перевантаження, тиск з боку батьків, учителів, кепкування однолітків, ізоляція тощо). Невирішення зазначених проблем протягом тривалого часу може обумовити відповідні поведінкові порушення (Сапрунова, 2015; Яншина, 2013). Одним з аспектів профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів є креатизація середовища, яка забезпечує умови для формування у них адекватної самооцінки, зниження тривожності, агресії та інших негативних проявів у поведінці (Клейберг, 2007).

Своєрідність розвитку креативності середовища як чинника профілактики відхиленої поведінки учнів вивчали Ю. Клейберг (2007), О. Пунченко (2016), Н. Теличко (2014), Є. Шестернінов (2000), Н. Шиліна (2015; 2016) та ін. Профілактика ризикованої поведінки учнів засобами дозвілля як напрям соціально-педагогічної діяльності досліджувалася Л. Габорою (2009), М. Галагузовою (2000), Н. Красновою (2014), Л. Марадахасвим (2005), О. Павленко (2016) та багатьма іншими науковцями.

Однак проблема креатизації середовища у профілактиці поведінкових девіацій такої категорії дітей як обдаровані учні вивчена недостатньо і потребує пошуку стратегій, підходів, технологій роботи з обдарованими учнями у межах саме цього аспекту, оскільки інтелектуалізація і креатизація являють собою одне ціле і не можуть існувати окремо одна від одної. Поняття креатизації досить широке і передбачає створення креативного середовища, навчання особистості креативним основам творчої діяльності, застосування ігрових технологій, системного, особистісного, діяльнісного, інтегративного, ресурсного та інших підходів. Креатизація в освітніх процесах сучасного суспільства забезпечує усвідомлення особистістю власної індивідуальності з метою реалізації своєї унікальної природи, яка створює рушійну силу для розвитку суспільства (Шиліна, 2015).

Креатизації середовища у профілактичній діяльності з обдарованими учнями можна досягти за допомогою використання різних видів арт-технологій, організації змістовного дозвілля, налагодження сприятливої соціально-психологічної атмосфери у сімейному й учнівському середовищах.

Метою цієї статті є розкриття особливостей і можливостей креатизації середовища у профілактиці поведінкових девіацій обдарованих учнів у межах заходів, форм і методів організації дозвілля, які було застосовано під час реалізації розробленої нами Комплексної програми профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти.

Проблема реалізації креативності, актуалізації творчого потенціалу потребує з'ясування питання детермінації цього процесу. Численні дослідження розвитку креативності виявили основні групи чинників, які зумовлюють творчий процес: соціокультурні, генетичні, психологічні, нейрофізіологічні. Середовище відіграє ключову роль як у розвитку творчих здібностей, так і в різноманітності форм творчої діяльності. Вплив середовища може відбуватися на різних рівнях – на рівні сім'ї та в більш широкому соціальному оточенні, на рівні шкільного та професійного середовищ. На макрорівні суспільство і культура, в яких проживає особистість, теж впливають на розвиток креативності, полегшуючи або ускладнюючи доступ до ресурсів, а також визначаючи норми допустимої творчої поведінки (Василькевич, 2015: 35).

Як зазначає Н. Краснова, у змістовному плані структура дозвілля включає:

- спілкування;
- спортивно-оздоровчу діяльність;
- ігри;
- відпочинок на природі;
- прогулянки;
- інтелектуально-пізнавальну діяльність активного характеру (наприклад, читання, заняття у гуртках, факультативи та ін.)

- інтелектуально-пізнавальну діяльність пасивного характеру (слухання музики, перегляд фільмів та ін.);
- аматорську діяльність прикладного характеру (шиття, фотосправа тощо);
- суспільно активну діяльність.

Потенціал дозвілля полягає у тому, що воно виступає своєрідним простором, у якому найповніше й найяскравіше розкриваються потреби і можливості дитини, реалізуються її інтереси, задовольняється прагнення до спілкування (Краснова, 2014).

У межах Комплексної програми профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів у закладах загальної середньої освіти одним із методів організації дозвілля обдарованих учнів, який сприяє налагодженню їх взаємодії з однолітками, формуванню фізичного здоров'я, моральних і вольових якостей, ми розглядаємо колективні рухові ігри. Соціальний педагог / класний керівник / педагог-організатор може проводити їх на шкільних ігрових майданчиках. Підбір тих чи інших рухових ігор необхідно здійснювати з урахуванням вікових й індивідуальних особливостей обдарованих учнів.

Проведення обдарованими учнями змістовного дозвілля може бути підкріплене проведенням класних годин, різноманітних ігрових програм, спрямованих на формування навичок спілкування, залучення до шкільних і позашкільних гуртків і секцій.

Особливе місце у профілактиці поведінкових девіацій обдарованих учнів займає креатизація сімейного середовища, якої можна досягти за допомогою:

- індивідуальних консультацій батьків обдарованих учнів щодо організації сімейного дозвілля (сімейних свят, поїздок, прогулянок, закріплення певних сімейних традицій та ін.);
- надання загальних рекомендацій на батьківських зборах, залучення батьків й обдарованих учнів до спільної участі у шкільних квестах, спортивних конкурсах, естафетах тощо;
- спільної участі обдарованих учнів та їх батьків у креативних конкурсах, фестивалях (конкурс малюнків, спільні інтереси батьків і дітей, виставки, флешмоби та ін.);
- спільного відвідування театрів, кінотеатрів, концертів, участі батьків разом з дітьми у роботі шкільних театральних студій.

Слід звернути увагу на деякі особливості залучення інтелектуально і творчо обдарованих учнів до тих чи інших форм дозвіллевої діяльності. Необхідно знати, що більшість інтелектуально обдарованих учнів залучити, наприклад, до колективних рухових ігор, гурткової роботи, певного ремесла та інших видів дозвіллевої активності на початковому етапі досить складно, що пов'язано з їхнім страхом не виглядати безглуздо, не визивати зайвих висміювань у тій діяльності, яку вони не знають і якою ніколи не займалися. Побороти відповідні страхи

можливо, працюючи не тільки з самими обдарованими учнями та їх однолітками, а й з їхніми батьками, які приділяють велику увагу навчанню обдарованих учнів, розвитку їх інтелектуальних здібностей, забуваючи про всі інші сторони життя дитини і необхідність їхнього розвитку. Варто, щоб батьки таких учнів побачили потенціал своїх дітей не тільки у діяльності з окремих навчальних предметів. Соціальному педагогу слід здійснювати їх соціально-психологічну просвіту щодо вікових особливостей і потреб обдарованих учнів, ситуацій ризику, можливостей середовища у задоволенні цих потреб і запобігання відповідних ситуацій.

Стосовно ж батьків творчо обдарованих учнів, то, навпаки, їхню увагу необхідно посилити на сферу навчання дитини, оскільки творчо обдаровані діти проявляють себе у певному виді саме творчої діяльності і за відсутності контролю з боку батьків про навчальну діяльність можуть взагалі забувати, що спочатку призводить до незасвоєння ними матеріалу з окремих тем навчальних предметів, а згодом – до їх запущеності та різних негативних поведінкових відхилень. До роботи з цією категорією обдарованих учнів необхідно також залучити вчителів-предметників за допомогою креатизації навчальної діяльності, застосування на заняттях творчого підходу, який дає можливість зацікавити обдарованих учнів спочатку окремими темами, а потім і навчальним предметом загалом.

Отже, креатизація середовища виступає одним з аспектів профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів, де особливе місце займає організація змістовного проведення дозвілля. Потенціал дозвілля полягає у тому, що воно найповніше й найяскравіше розкриває можливості і потреби, інтереси і прагнення обдарованої дитини, сприяє налагодженню її взаємодії в учнівському і сімейному середовищах, креатизація яких може відбуватися за рахунок застосування наступних профілактичних підходів – системного, особистісного, вікового, діяльнісного, інтегративного, ресурсного та ін.; заходів, форм і методів – колективні рухові ігри, класні години, ігрові програми, робота з батьками обдарованих учнів у формі індивідуальних консультацій, загальних рекомендацій на батьківських зборах щодо сімейного дозвілля, спільна участь обдарованих учнів і батьків у шкільних і позашкільних заходах тощо.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у розкритті змісту конкретних профілактичних технологій, форм і методів в аспектах пошуку ресурсів й адаптації як складових системної організації профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів.

Список використаної літератури

- 1. Василькевич Я.** Освіта обдарованих дітей: тенденції розвитку. *Рідна школа*. 2015. №11–12 (листопад – грудень). С. 35–39.
- 2. Габора Л. І.** Дозвілля як чинник профілактики бездоглядності неповнолітніх. *Збірник наукових праць*. 2009. Вип. 13. Кн. II. С. 45–53.

3. Краснова Н. П. Типологія соціально-педагогічних технологій. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки.* 2014. № 5 (288). Ч. I. С. 49–67. **4. Мардахаев Л. В.** Социальная педагогика: учебник. Москва: Гардарики, 2005. 269 с. **5. Павленко О. В.** Особливості підготовки майбутніх соціальних педагогів до профілактики ризикової поведінки підлітків засобами дозвіллевої діяльності. *Актуальні проблеми соціально-педагогічних досліджень: матер. Всеукр. наук.-практ. конф.* Харків, 2016. С. 54–58. **6. Пунченко О. П.,** Шилина Н. Е. Динамика ноосферизации образования информационной цивилизации. *Гуманітарний вісник ЗДІА.* 2016. Вип. 67. С. 28–39. **7. Сапрунова О. Г.** Адаптація інтелектуально обдарованих учнів початкової школи як інтегрована частина процесу ефективного навчання. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2015. Вип. 44 (97). С. 390–395. **8. Социальная педагогика: курс лекций /** под общей ред. М. А. Галагузовой. Москва: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000. 416 с. **9. Теличко Н. В.** Теорія і методика формування основ педагогічної майстерності майбутнього учителя початкових класів: монографія. Київ: Кондор, 2014. 522 с. **10. Шестернинов Е. Е.** Креатизация образования как фактор развития инновационного потенциала муниципальной образовательной системы: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Великий Новгород, 2000. 221 с. **11. Шилина Н. Е.** Интеллектуализация высшего образования как императив XXI ст. *Гуманітарний вісник ЗДІА.* 2015. Вип. 63. С. 90–98. **12. Яншина Т.** Інтелектуально обдаровані діти: особливості розвитку. *Навчання і виховання обдарованої дитини.* 2013. Вип. 2. С. 181–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivoo_2013_2_23 (дата звернення: 14.11.2019).

References

1. Vasylykevych, Ya. (2015). Osvita obdarovanykh ditei: tenlentsii rozvytku [Education of gifted children: trends of development]. *Ridna shkola*, 11-12, 35-39 [in Ukrainian]. **2. Habora, L. I.** (2009). Dozvillia yak chynnyk profilaktyky bezdohliadnosti nepovnolitnykh [Leisure as a factor in preventing the neglect of minors]. *Zbirnyk naukovykh prats*, 13, II, 45-53 [in Ukrainian]. **3. Krasnova, N. P.** (2014). Typolohiia sotsialno-pedahohichnykh tekhnolohii [Typology of social and pedagogical technologies]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, 5 (288), I, 49-67 [in Ukrainian]. **4. Mardakhaev, L. V.** (2005). Sotsyalnaia pedahohyka [Social pedagogy]. Moskva: Hardaryky [in Russian]. **5. Pavlenko, O. V.** (2016). Osoblyvosti pidhotovky maibutnykh sotsialnykh pedahohiv do profilaktyky ryzykovoї povedinky pidlitiv zasobamy dozvillievoi diialnosti [Features of preparation of future social educators for prevention of risky behavior of teenagers by means of leisure activity]. *Aktualni problemy sotsialno-pedahohichnykh doslidzhen: mater. Vseukr. nauk.-prakt. conf.* (pp. 54-58). Kharkiv [in Ukrainian]. **6. Punchenko, O. P. &**

Shilina, N. E. (2016). Dinamika noosferizatsii obrazovaniya informatsionnoy tsivilizatsii [Dynamics of noospherization of the formation information civilization]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, 67, 28-39 [in Russian].

7. **Saprunova, O. H.** (2015). Adaptatsiia intelektualno obdarovanykh uchniv pochatkovoї shkoly yak intehrovana chastyna protsesu efektyvnoho navchannia [Adaptation of intellectually gifted primary school students as an integrated part of the effective learning process]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 44 (97), 390-395 [in Ukrainian].

8. **Galaguzova, M. A.** (Eds.). (2000). Sotsialnaya pedagogika: kurs lektsiy [Social pedagogy: lecture course]. Moskva: Gumanit. izd. tsentr VLADOS [in Russian].

9. **Telychko, N. V.** (2014). Teoriia i metodyka foruvannia osnov pedahohichnoi maisternosti maibutnoho uchytelia pochatkovykh klasiv [Theory and methodology of forming the basics of pedagogical skills of the future elementary teacher]. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

10. **Shesterninov, E. E.** (2000). Kreatizatsiya obrazovaniya kak faktor razvitiya innovatsionnogo potentsiala munitsipalnoy obrazovatelnoy sistemy [Creation of education as a factor in the development of innovative potential of the municipal educational system]. *Candidate's thesis*. Velikiy Novgorod [in Russian].

11. **Shilina, N. E.** (2015). Intellektualizatsiya vysshego obrazovaniya kak imperativ XXI st. [Intellectualization of higher education as an imperative of the 21st century]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, 63, 90-98 [in Russian].

12. **Yanshyna, T.** (2013). Intelektualno obdarovani dity: osoblyvosti rozvytku [Intellectually gifted children: features of development]. *Navchannia i vykhovannia obdarovanoi dytyny*, 2, 181-189. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nivoo_2013_2_23 (Last accessed: 14.11.2019) [in Ukrainian].

Степаненко В. І. Креатизація середовища у профілактиці поведінкових девіацій обдарованих учнів

У статті креатизація середовища розглядається як один з аспектів профілактики поведінкових девіацій обдарованих учнів, що надає обдарованому учню можливість усвідомити власну індивідуальність і конструктивно реалізувати свою унікальну природу, яка виступає рушійною силою для розвитку багатьох суспільних процесів. Зазначено, що креатизації середовища можна досягти за допомогою використання різних видів арт-технологій, організації змістовного дозвілля, налагодження сприятливої соціально-психологічної атмосфери в учнівському і сімейному середовищах. Розкрито потенціал дозвілля, який полягає у тому, що воно найповніше й найяскравіше розкриває можливості і потреби, інтереси і прагнення обдарованого учня, сприяє налагодженню його взаємовідносин з батьками й однолітками. Звернено увагу на необхідності застосування таких підходів – системного, особистісного, вікового, діяльнісного, інтегративного, ресурсного та ін.; заходів, форм і методів – колективні рухові ігри, класні години, ігрові програми, індивідуальні консультації батьків обдарованих учнів, загальні

рекомендації на батьківських зборах щодо організації сімейного дозвілля, формування певних сімейних традицій, спільна участь обдарованих учнів і батьків у шкільних і позашкільних заходах тощо під час креатизації середовища у профілактиці поведінкових девіацій обдарованих учнів. Розкрито особливості залучення інтелектуально і творчо обдарованих учнів до різних дозвілєвих профілактичних заходів.

Ключові слова: обдарований учень, девіантна поведінка, заклад загальної середньої освіти, креатизація середовища, профілактика.

Степаненко В. И. Креатизация среды в профилактике поведенческих девиаций одаренных учеников

В статье креатизация среды рассматривается как один из аспектов профилактики поведенческих девиаций одаренных учеников, который предоставляет одаренному ученику возможность осознать собственную индивидуальность и конструктивно реализовать свою уникальную природу, выступающую движущей силой для развития многих общественных процессов. Отмечено, что креатизации среды можно достичь с помощью использования различных видов арт-технологий, организации содержательного досуга, налаживания благоприятной социально-психологической атмосферы в ученическом коллективе и семейной среде. Раскрыт потенциал досуга, который заключается в том, что он полно и ярко раскрывает возможности и потребности, интересы и стремления одаренного ученика, способствует налаживанию его взаимоотношений с родителями и сверстниками. Обращено внимание на необходимость применения таких подходов – системного, личностного, возрастного, деятельностного, интегративного, ресурсного и др.; мероприятий, форм и методов – коллективные спортивные игры, классные часы, игровые программы, индивидуальные консультации родителей одаренных учеников, общие рекомендации на родительских собраниях по организации семейного досуга, формирования определенных семейных традиций, совместное участие одаренных учащихся и родителей в школьных и внешкольных мероприятиях и т.п. во время креатизации среды в профилактике поведенческих девиаций одаренных учеников. Раскрыты особенности привлечения интеллектуально и творчески одаренных учащихся к различным досуговым профилактическим мероприятиям.

Ключевые слова: одаренный ученик, девіантне поведіння, учреждение общего среднего образования, креатизация среды, профилактика.

Stepanenko V. Creative Environment in the Gifted Pupils' Deviant Behaviour Prevention

In the article, the creative environment is considered as one of the aspects of the gifted pupils' deviant behaviour prevention, which provides the gifted pupil with the opportunity to realize his own individuality and

constructively realize his unique nature, which acts as a driving force for the development of many social processes. It is noted that the creative environment can be achieved through the use of various types art-technologies, the organization of meaningful leisure and the establishment of a favourable socio-psychological atmosphere in the pupils' community and family environment. The potential of leisure is revealed, which consists in the fact that it fully and vividly reveals the possibilities and needs, interests and aspirations of a gifted pupil, and helps to establish his relationship with parents and peers.

Attention is drawn to use such approaches – systemic, personal, age, activity, integrative, resource, etc.; to use measures, forms and methods – collective sports games, class hours, game programs, individual consultations of parents of gifted students, general recommendations at parent meetings on organizing family activities, the formation of certain family traditions, joint participation of gifted students and parents in school and extracurricular activities, etc. during of creative environment in the prevention of gifted pupils' behavioural deviations. The features of attracting intellectually and creatively gifted pupils to various preventive leisure measures are disclosed.

Key words: gifted pupil, deviant behaviour, general secondary education institution, creative environment, prevention.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2020 р.

Прийнято до друку 01.03.2020 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Караман О. Л.